

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО • Сергій ПЛОХІЙ
Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Сергій БЛОКІНЬ • Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Галина БУРЛАКА • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Мирон КАПРАЛЬ • Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО • Світлана ПАНЬКОВА
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ
Ярослав ФЕДОРУК • Андрій ФЕЛОНЮК • Варвара ШУЛЬГА

Михайло
ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 13

Серія

Літературно-критичні та художні твори
(1887–1924)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2012

УДК 94(477)
ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою “Українська книга” 2012 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, коментарі, мовна редакція текстів М.Грушевського та пояснення слів —
Галина БУРЛАКА

Переклад висловів іншомовного походження — Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво “Світ”

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-742-1 (т. 13)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2012
- © Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України, 2012
- © Бурлака Г., коментарі, 2012
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє оформлення, 2012

РОЗДІЛ V

ДОДАТКИ

Збірка, приготовлена чотири роки тому, виходить тільки тепер. Тоді вона була “нецензурна”: те, що друкувалось в рр. 1909—1910, не могло бути передруковане в 1913.

[ПЕРЕДМОВА ДО ЗБІРКИ “З СТАРИХ КАРТОК”]

В сій книжці зібрані оповідання на історичні теми, писані в рр. 1911—1914, друковані й недруковані. Теми їх такі ж ірреальні, як і в першій серії (“Sub divo”). Зомербергська біжниця являється таким же утвором фантазії, як і розмова з Кривоносом або спомини Галайчука. Автор брав тільки історичну обстанову, але не фабулу.

вакаціях між семою і восьмою класами гімназії, се не завадить пам'ятати, читаючи їх. Видаючи їх тепер, я мусів їх децю прихорити, але важніших змін не робив”.

Третє оповідання... — “Неробочий Грицько Кривий”.

... в децю змінений формі — далі в автографі передмови було: “Четверте й п'яте писалися за часів львівських, для публіки галицької — се мало свій вплив на їх уклад і мову”. П'ятим мало бути оповідання “Особисте щастя”, яке цензура заборонила.

Четверте було написано по переході до Львова... — “Історія одної ночі”.

Останнє... — “Ясновельможний сват”.

...з нагоди ювілею Хмельниччини — тобто 250-річчя початку визвольної війни під проводом Б. Хмельницького.

... одно найперше (1884), видане без моєї відомости... — невідомо, про який твір йдеться.

... і одно пізніше, з р. 1894, — се останнє з причин, не залежних від мене — оповідання “Особисте щастя” було заборонене російською цензурою.

[Передмова до збірки “Sub divo”]

Вперше опубліковано без заголовка як передмова до кн.: Мих. Грушевський. *Sub divo*: Оповідання, начерки, замітки. — К.: Друкарня Акц. Т-ва “Петро Барський” у Києві, 1918. — С. 3; без підпису, датоване 1917 р.

До збірки увійшли: “Ніч”, “Предок”, “Пенати”, “З похорону”, “Тестамент”, “Комета”, “На горах”.

[Передмова до збірки “З старих карток”]

Вперше опубліковано без заголовка як передмова до кн.: Мих. Грушевський. *З старих карток*: Оповідання. — К.: Друкарня Акц. Т-ва “Петро Барський” у Києві, 1918. — С. 2.

До збірки увійшли: “У Святої Софії”, “Історія синьйори Занети Альберіго з Венеції” (друковано вперше), “Біжниця в Зомербергу”, “Як ми стрічали Новий рік. Уривок із споминів Івана Галайчука”, “Розмова з Кривоносом” (друковано вперше).

Подорож на Ай-Петрі

Вперше опубліковано у виданні: Україна. Наука і культура: Щорічник. — К., 1999. — Вип. 30. — С. 258–261, — як твір М. Грушевського. Підставою визначення авторства було лише те, що рукопис з цим текстом зберігається в архівній справі разом з іншими творами цього ж автора та його родича *Тригорія Грушевського (1865–1921, писав під псевдонімами Грицько Чулай, Петро Голота та ін.)*. Однак почерк “Подорожі на Ай-Петрі” суттєво відрізняється від усіх (і ранніх, і пізніших) варіантів почерку М. Грушевського, окрім того, ціла низка мовних і правописних особливостей рукопису дають підстави заперечити приписування цього твору М. Грушевському. На жаль, поки що не вдалося з'ясувати, з чим саме автографом маємо справу.

Публікуємо оповідання як твір, авторство якого остаточно не встановлене; за рукописом: ЦДІАК України, — Ф. 1235, оп. 1, спр. 261, арк. 84–90.

с. 538 Ай-Петрі — одна з мальовничих вершин Кримських гір. Висота 1234 м. Розташована на Ай-Петринській яйлі на північ від Алупки, над селищем Корєіз.

с. 539 Беденекір (Бедене-Кир), Перепелина гора — найвища гора Ай-Петринського масиву, її висота 1300 м.

с. 540 А вітер все дужчає і дужчає — Ай-Петрі занесена до Книги рекордів України як найбільш вітряне місце в Україні. На ній 125 днів на рік віє вітер, його швидкість досягає 50 м/с.

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
Розділ I. ПРОЗА	5	543
На траві.	7	543
“Я був тоді у гімназії, в останньому класі...”	12	544
Неробочий Грицько Кривий	22	545
Перехожі	39	546
Старий терен	42	547
Остання кутя	48	547
Особисте щастя	58	548
Пан	72	550
Перешкода	82	551
Історія одної ночі	90	552
Ясновельможний сват	106	553
Ніч	123	559
Предок	127	559
Пенати	132	560
Комета	142	560
З похорону	152	561
Тестамент	157	561
Як ми стрічали Новий рік	179	561
Біжниця в Зомербергу	183	562
На горах	196	563
У Святої Софії	200	563
Історія синьйори Занети Альберіго з Венеції	215	565
Розмова з Кривоносом	228	565
Вихрест Олександр	233	566
Розділ II. ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ	239	567
Хмельницький в Переяславі	241	567
Ярослав Осмомисл	299	571
Розділ III. ПЕРЕКЛАДИ	351	573
В. Гаршин. Чотири дні	353	573
Житіє Олексія, чоловіка Божого	361	573
Житіє святого праведного Филарета Милостивого	367	573
Д. Мамін-Сибіряк. Майя	377	574
Д. Мамін-Сибіряк. Баймаган	386	574
Г. Флобер. Іродіяда	395	574
Предок	419	575

Розділ IV. НЕЗАКІНЧЕНІ ТВОРИ, ФРАГМЕНТИ	425	575
“Діялося року Божого тисяча сімсот першого...”	427	575
[Приват-доцент]	466	576
“Діялось се — тому років вісімсот, трохи більше”	479	578
“Недалеко великого гостинця зі Львова до Галича...”	494	580
Міліон	499	581
Запорожці	503	581
Дрібні фрагменти	512	582
Розділ V. ДОДАТКИ	515	582
Ранні редакції оповідань	517	582
Остатня куця	517	582
Старий терен [I]	528	583
Старий терен [II]	528	583
Пани	532	583
Авторські передмови до збірок	536	583
[Передмова до збірки “Оповідання”]	536	583
[Передмова до збірки “Sub divo”]	536	584
[Передмова до збірки “З старих карток”]	537	584
Подорож на Ай-Петрі	538	584
КОМЕНТАРІ	543	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	585	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	587	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 13

Серія “Літературно-критичні та художні твори”
(1887–1924)

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *О.Тростянчин*

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. / редкол.: П.Сохань, І.Гирич та ін.; голов. ред. П.Сохань. — Львів : Світ, 2002 — .
Т. 13: Серія “Літературно-критичні та художні твори” (1887–1924) /упор. Г.Бурлака. — 2012. — 592 с.
ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-742-1 (т. 13)

Останній з трьох томів серії “Літературно-критичні та художні твори” умістив завершені літературні тексти і фрагменти 1887–1924 років. Представлені оригінальні прозові й драматичні твори М. Грушевського, а також низка перекладів. Частина матеріалів публікується вперше.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться красним письменством.

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-742-1 (т. 13)

ББК 63.3 (4 УКР)

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 48,1.
Обл.-вид. арк. 42,0. Тираж 5000 прим. Вид. № 28. Зам. 81П

Державне спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 2980 від 19.09.2007 р. www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк ТДВ “Патент”

88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 4078 від 31.05.2011 р.